

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВЕЛИКОРЕЧАНІН Павло Олександрович

УДК 342.718.001.36

**МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
КРУСЯН Анжеліка Романівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФРИЦЬКИЙ Юрій Олегович,
Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна»,
завідувач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права;

кандидат юридичних наук, доцент
САМОТУГА Андрій Валерійович,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
заступник начальника відділу організації
наукової роботи та редакційно-видавничої
діяльності

Захист відбудеться 26 листопада 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституційні перетворення, що тривають в Україні, з метою утвердження її як демократичної правової держави, вимагають поглибленої розробки питання про взаємини особистості та держави. Одним з основних критеріїв оцінки демократичності конституційного ладу може бути врахування важливої конституційно-правової цінності – права людини на громадянство.

Зважаючи на останні події в світі, пов'язані з міграційними процесами, впровадження міжнародно-правових стандартів у сфері громадянства набуває особливої актуальності. Зокрема, втілення європейських стандартів розглядається як складова загального процесу зближення України з Європейським Союзом, яка потребує поглиблення політичного діалогу, зміцнення європейського безпекового простору і адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, у тому числі у сфері громадянства. Останніми десятиліттями стосовно громадянства в міжнародному праві формуються певні уніфіковані підходи, стандарти. Водночас множинному громадянству у сучасній вітчизняній і зарубіжній науково-правовій літературі не приділяється належної уваги. Не вироблено методики дослідження, відсутні ґрунтовні наукові праці щодо порівняльного дослідження громадянства та полігромадянства.

Складність розуміння такого явища, як множинне громадянство, та й громадянство в цілому, полягає, передусім, у його багатогранності. В Україні основоположні принципи громадянства належать до основ конституційного ладу (ст. 4 Конституції України), проте на сучасному етапі процес формування конституційно-правового інституту громадянства в Україні ще не можна вважати завершеним, про що свідчать постійні наукові дискусії щодо трактування змісту конституційного принципу єдиного громадянства, щодо правового статусу осіб, які, крім українського, мають інше чи інші громадянства. Становлення інституту громадянства нерозривно пов'язано з формуванням новітньої української державності. Паралельно відбувається і розвиток множинного громадянства, що не можна не враховувати як конституційно-правові реалії сучасної України. Для належної оцінки множинного громадянства, його позитивних і негативних аспектів, як із позицій держави, так і з погляду індивіда, а також для вироблення практичних рекомендацій щодо усунення проблем, пов'язаних з досліджуванним субінститутом конституційного права, необхідним є комплексне вивчення його суті, структури, умов виникнення, способів скорочення й усунення, оптимізації функціонування, а також особливостей правового статусу особистості-носія декількох громадянств.

Слід зазначити, що окремі питання множинності громадянства досліджувались у дисертаційних роботах О.В. Журавка «Міжнародно-правова характеристика інституту громадянства» (1999), К.Л. Шкумбатюк

«Державна політика України у сфері громадянства в контексті європейської інтеграції» (2004), Р.Б. Бедрія «Громадянство України: конституційно-правові основи» (2005), М.І. Суржинського «Громадянство України як конституційно-правовий інститут» (2009), Подими Я.В. «Конституційно-правові принципи громадянства України» (2010). Однак на теперішній час поза увагою науковців залишилися низка проблем, пов'язаних з нормативним регулюванням множинного громадянства, що потребують свого конституційно-правового дослідження та вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планових наукових досліджень кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» з проблеми «Конституційна модернізація та реформування в Україні», що є складовою загальної теми, яку розробляє Національний університет «Одеська юридична академія» – «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (реєстраційний номер 011U0006H).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є характеристика множинного громадянства у конституційно-правовому вимірі.

Для реалізації поставленої мети сформульовано такі дослідницькі задачі:

обґрунтувати необхідність вивчення явища множинного громадянства у межах конституційно-правової науки;

довести похідний характер множинного громадянства від правового явища громадянства;

розкрити сутність поняття «множинне громадянство»;

обґрунтувати, що множинне громадянство – це субінститут конституційного права;

визначити сучасні міжнародно-правові стандарти множинного громадянства та їх вплив на конституційно-правові реалії України;

установити та розкрити особливості розвитку множинного громадянства в умовах дії конституційного принципу єдиного громадянства;

визначити конституційно-правові механізми запобігання та усунення випадків полігромадянства;

виокремити особливі види полігромадянства;

охарактеризувати особливості здійснення особами з множинним громадянством їхніх конституційних прав і обов'язків.

Об'єктом дослідження є громадянство як правове явище.

Предметом дослідження є множинне громадянство.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації є сукупність філософських, соціолого-правових, формально-логічних, теоретико-правових методів та дослідницькі принципи – системності, об'єктивності, логічності, наступності, історизму тощо, а також система

методів збирання, аналізу й обробки фактологічної інформації. Серед них – загальнонауковий (п.п. 1.1, 1.2), порівняльний і конкретно-історичний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел (п.п. 2.1, 2.2, 2.3); аналіз, порівняння і синтез законодавств та інформації органів державної влади різних країн і міжнародних організацій, засобів масової інформації тощо (п.п. 2.2, 2.3, р. 3); методи спостереження та зіставлення (п.п. 2.2, 2.3, р. 3). Історичний метод використано для дослідження становлення та розвитку наукової думки щодо явища полігромадянства, з одного боку, і фактичного розвитку цього феномена – з іншого (п. 1.1). Системний підхід застосовано для охоплення різних проявів цього явища, його впливу на стан конституційних та міжнародних відносин (п.п. 1.3, 2.1). Багатоаспектність і новизна предмета дослідження зумовили використання методу міждисциплінарного синтезу та залучення положень суміжних наук, в яких розробляються проблеми громадянства (п. 1.4, р. 2). Порівняльно-правовий метод у процесі дослідження такого конституційно-правового явища, як полігромадянство, забезпечує більш повне розуміння обсягу й характеру правового впливу на суспільство, масштабів і форм використання іноземного правового досвіду. При цьому об'єктом порівняння є правове регулювання відповідного громадянського стану (багатогромадянства) різних країн світу без жодного їх групування, адже не виявлено залежностей форми держави, її географічного розташування тощо від існування явища полігромадянства.

Теоретичну основу дослідження становлять науково-теоретичні доробки учених: С.А. Авак'яна, З.К. Александрової, Л.Н. Анісімова, М.В. Баглая, А.П. Балакіної, С.П. Баньковської, І.М. Барциц, Р.Б. Бедріч, О.В. Белова, В.Я. Бойцова, Ю.Р. Боярса, О.Г. Брянцева, С.Р. Бутби, Ю.Ф. Гаврушка, В.В. Галюк, А.А. Григор'єва, І.А. Діковської, М.С. Жухманова, Р.Р. Ісмаїлова, О.А. Коломійця, О.Л. Копиленка, А.Р. Крусян, О.О. Кутафіна, Ю.О. Лагутова, С.І. Ладигіна, О.В. Марцеляка, В.Б. Межуєва, О.І. Меліхова, В.О. Міхальова, Т.О. Міхальнової, О.О. Нестеренка, О.А. Нікітіної, І.В. Огнівець, Б.І. Ольховського, М.П. Орзіха, Р. Рубіо-Марін, А.В. Самотуги, В.В. Свилярьова, О.С. Смірної, М.І. Суржинського, Ю.М. Тодики, Ю.О. Фрицького, Т.Я. Хабрієвої, Т. Хаммара, Е. Хорвата, С.В. Черниченка, С.Б. Чеховича, В.О. Чіркїна та ін.

Правовою основою дослідження є Конституція України і закони України, Укази Президента України, Постанови Верховної Ради України, Постанови Пленуму Верховного Суду України, Рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори та угоди, інші нормативно-правові акти, законодавчі акти зарубіжних країн.

Емпіричну основу дослідження становлять статистичні дані щодо набуття громадянства іншої держави громадянами України, які проживають у Закарпатській, Львівській, Одеській, Чернівецькій областях та Автономній

Республіці Крим, а також результати наукових досліджень, присвячених питанням поліпатризму, здійснених у 2008 – 2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших монографічних досліджень множинного громадянства як субінституту конституційного права у контексті його розвитку як в Україні, так і в інших державах, з метою створення цілісної конституційно-правової концепції множинного громадянства. У межах здійсненого дослідження сформульовано низку положень і висновків, які мають наукову новизну:

уперше:

визначено особливості, зміст і складові структури конституційно-правового субінституту множинного громадянства;

надано характеристику множинному громадянству, як особливому громадянському (правовому) станові особи;

виокремлено та систематизовано міжнародно-правові стандарти полігромадянства з метою гармонізації національного конституційного законодавства з міжнародним правом;

визначено та охарактеризовано особливості випадків полігромадянства, коли поряд із громадянством держави особа володіє громадянством невизнаної держави;

удосконалено:

визначення конституційно-правової природи та змісту множинного громадянства як громадянського (правового) стану і конституційно-правового статусу особи;

систему внутрішньодержавних способів запобігання полігромадянству та усунення цього явища шляхом застосування принципу ефективного громадянства;

набули подальшого розвитку:

визначення конституційно-правового статусу особи з множинним громадянством в частині забезпечення та реалізації її основних прав та обов'язків;

систематизація соціально-правових передумов виникнення випадків множинного громадянства під час територіальних змін, міграції населення, у разі колізій законодавства держав при застосуванні норм про набуття громадянства, в результаті змішаних шлюбів, при усиновленні, натуралізації;

обґрунтування подальшої трансформації інституту громадянства за наявності національного громадянства та громадянства ЄС або громадянства невизнаної держави;

сформульовано пропозиції щодо внесення змін до Законів України «Про громадянство України», «Про державну службу», «Про місцеві державні адміністрації», «Про Кабінет Міністрів України».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальшого теоретичного осмислення явища громадянства як конституційно-правового інституту й ознаки суверенної держави;

правотворчості – для приведення у відповідність до Конституції України положень чинних законодавчих актів щодо регулювання відносин громадянства, зокрема врегулювання на конституційному рівні однозначної позиції України щодо множинного громадянства;

правозастосуванні – для: забезпечення коректного як з правових, так і з політичних позицій, застосування норм конституційного права при прийнятті рішень органами державної влади у сфері питань громадянства; підвищення загального рівня конституційно-правової культури відносин «особа-держава», зокрема за наявності в особи двох і більше громадянств;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн» та похідних від них спеціальних курсів у юридичних вищих навчальних закладах і на факультетах, а також під час написання монографій, підручників, посібників.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія». Підсумки розробки проблеми у цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система: вітчизняні та світові виміри» (м. Київ, 19–20 квітня 2011 р.), Всеукраїнських науково-практичних читаннях «Теорія та практика державно-правового будівництва України: сучасний період» (м. Львів, 29–30 квітня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «VII Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Харків, 9–10 березня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту» (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 6 публікаціях у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, у тому числі 1 – у зарубіжному виданні, та у 5 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінка, із них основного тексту – 172 сторінки, список використаних джерел містить 255 найменувань і розміщений на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено предмет та об'єкт, мету і задачі дослідження, охарактеризовано його методологічну, теоретичну та джерельну бази, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, охарактеризовано елементи наукової новизни одержаних результатів, науково-практичне значення роботи, указано на зв'язок роботи з напрямками наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія», наведено дані щодо апробації результатів дослідження і публікацій за темою дисертації.

Розділ 1 «Множинне громадянство як предмет конституційно-правових досліджень» містить чотири підрозділи, в яких розкрито політико-правову сутність громадянства та полігромадянства, методологічні засади та стан сучасних досліджень множинного громадянства, конституційно-правову сутність та зміст полігромадянства, міжнародно-правові стандарти полігромадянства.

У **підрозділі 1.1. «Громадянство та множинне громадянство: політико-правова сутність»** обґрунтовано, що субінститут множинного громадянства нерозривно пов'язаний з інститутом громадянства та не може вивчатись окремо від нього.

З інститутом громадянства, що становить політико-правовий зв'язок між особою та державою, детерміновано державний суверенітет, у результаті якого на особу поширюються суверенні права держави та забезпечується захист прав і законних інтересів громадянина. Отже, суверенітет держави має прояв у самостійному визначенні нею за допомогою правових норм кола своїх громадян. Водночас зазначено, що при визначенні громадянства, як лише ознаки державної належності, не буде відтворено активної ролі громадян в управлінні державними справами.

Обґрунтовано, що громадянство має подвійну сутність, яка охоплює і правові (правовий зв'язок з державою), і політичні (належність до народу, політична участь в управлінні державними справами, житті громадянського суспільства) характеристики. Визначено громадянство як належність особи до народу і держави, що породжує стійкі, зумовлені соціально-політичними та культурно-етнічними засадами відповідної держави правові відносини між особою та державою, де людина і держава мають взаємні права, обов'язки і відповідальність як на території держави, так і за її межами. Відповідно, полігромадянство – це конституційно-правовий статус особистості, за якого особа одночасно володіє громадянством двох і більше держав.

Зазначено, що самостійне врегулювання кожною окремою державою питань громадянства об'єктивно викликає правові колізії, результатом яких можуть стати випадки полігромадянства. Джерелами полігромадянства є колізії законів про набуття громадянства за народженням, під час

натуралізації тощо. Практично ця проблема виникає лише в процесі застосування указаних законів щодо конкретних осіб.

Підрозділ 1.2. «Методологічні засади досліджень множинного громадянства» присвячено характеристиці наукових методів пізнання щодо багатовимірного вивчення явища множинного громадянства. Зазначено, що при дослідженні конституційно-правових проблем множинного громадянства в Україні важливо уникати проявів абстрактного визначення цього явища, нерозбірливого застосування концепцій і норм, які належать до різних, протилежних правових систем.

Системний метод застосовано для охоплення різних проявів субінституту множинного громадянства. Багатоаспектність і новизна предмета дослідження зумовили використання методу міждисциплінарного синтезу та залучення положень суміжних наук, в яких розробляються проблеми громадянства. Так, застосовано положення й висновки, розроблені загальною теорією держави і права. Це, передусім, стосується правової природи суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, а також висновку щодо існування правових станів, до яких належать правовідносини громадянства. Системний метод надав можливість розглянути явище громадянства (множинного громадянства) в цілому, у системному взаємозв'язку з іншими інститутами сучасної конституціоналістики. Цей підхід надав можливість при аналізові відповідного правового інституту виявити його роль не тільки в системі конституційного права, але й у правовій системі держави в цілому. Широкого застосування отримав історичний метод, зокрема при дослідженні становлення та розвитку наукової думки щодо полігромадянства, з одного боку, і фактичного розвитку цього явища – з іншого. Цей метод став важливим інструментом використання позитивного досвіду, накопиченого в конституційно-правовій сфері, виявлення найбільш ефективних моделей нормативного регулювання.

Значення порівняльно-правового методу під час вивчення конституційних проблем громадянства проявилось в можливості порівняльного аналізу конституційних норм та інститутів. Використання зарубіжного досвіду надало можливість втілювати в конституційну практику України перевірену історичним досвідом практику оптимального регулювання конституційно-правового статусу громадян. Застосування зазначених методів науки конституційного права України надало можливість комплексно проаналізувати відповідні відносини, пов'язані з існуванням явища множинного громадянства, виявити шляхи підвищення ефективності функціонування конституційних норм та інститутів, запропонувати оптимальні моделі конституційно-правового регулювання. Комплексний підхід і використання усіх зазначених наукових методів дозволили всебічно розглянути правові особливості множинного громадянства, його роль в системі відносин між людиною та державою і в науці конституційного права.

У *підрозділі 1.3. «Конституційно-правова природа та зміст множинного громадянства»* зазначено, що існують два основних стани – громадянство та іноземство, і два похідних стани – безгромадянство та полігромадянство, виникнення яких пов'язано із внутрішнім регулюванням державами питань громадянства.

Обґрунтовано, що полігромадянство, як субінститут, є похідним від громадянства та складовою цього конституційно-правового інституту. Важливу роль у його існуванні становлять норми міжнародного права, але заперечувати його передусім конституційно-правову природу не можна, оскільки він стосується частини найголовнішої із сфер конституційно-правового регулювання сфери – прав людини. У свою чергу, полігромадянство, як конституційно-правовий статус особи, врегульовується конституційними нормами з питань громадянства із різних правових систем, а також нормами та принципами міжнародного права та колізійними нормами національного права з питань громадянства різних держав. Норми, що регулюють питання належності, набуття та припинення громадянства конкретної держави містяться у її внутрішньому законодавстві (у конституціях і спеціальних законах). Саме із цього чинника найбільш виразно впливає співвіднесення полігромадянства та громадянства як, відповідно, частини та цілого. Однак внутрішнє законодавство може містити норми, що регулюють безпосередньо статус осіб, які мають два та більше громадянств. Крім цього, інші такі норми, хоч і містяться у міжнародних документах з прав людини, але, відповідно до конституцій, є частиною національного законодавства за умови ратифікації таких міжнародно-правових угод.

Зроблено висновок, що полігромадянство у межах конституційно-правового інституту громадянства має складну структуру, зумовлену його комплексною конституційно-правовою природою. До цієї структури належать: сукупність норм, які визначають належність до громадянства, набуття громадянства та припинення громадянства. Становлення, розвиток і сучасний стан множинного громадянства пов'язані із багатьма правовими джерелами – конституціями й іншими актами законодавства, багато- та двосторонніми міжнародними договорами та угодами.

У *підрозділі 1.4. «Міжнародно-правові стандарти множинного громадянства»* зазначено, що у низці важливих міжнародно-правових актів містяться положення, які встановили мінімальні вимоги щодо правового статусу поліпатридів, і можуть бути названі міжнародними стандартами полігромадянства. Наведено аналіз таких стандартів у хронологічному порядку. Окремо звернуто увагу на вид стандартів за чинністю у просторі (універсальні, регіональні, розглянуто також відповідні норми, що містяться у двосторонніх міжнародних угодах).

Визначено, що міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини охоплюють значну кількість правових механізмів регулювання питань

полігромадянства, гарантуючи права осіб, які мають множинний громадянський статус через колізії національних законодавств та з інших причин. У такий спосіб реалізується найголовніший напрям розвитку сучасного конституційного права – його людський вимір, примат особистих інтересів перед державними. Світове співтовариство протягом досить короткого історичного періоду трансформувало своє ставлення до полігромадянства від «правової аномалії» до «об'єктивного явища» у сучасному глобалізованому суспільстві.

Розділ 2 «Конституційно-правова регламентація множинного громадянства» містить чотири підрозділи, в яких розкрито соціально-правові передумови виникнення випадків множинного громадянства, проаналізовано його функціонування в умовах дії конституційного принципу єдиного громадянства, засоби запобігання й усунення випадків полігромадянства, транснаціоналізація громадянства, а також особливі випадки полігромадянства.

Результатом досліджень, викладених у *підрозділі 2.1. «Соціально-правові передумови виникнення випадків множинного громадянства»*, є положення щодо визначення основних причин виникнення поліпатризму – 1) через народження, коли держава місця народження визнає громадянство за принципом права ґрунту, і держава, до громадянства якої належить один із батьків, надає своє громадянство за принципом права крові; 2) через укладення шлюбу, коли держава дружини зберігає її громадянство, а держава чоловіка надає їй громадянство; 3) через еміграцію, коли емігрант здобуває нове громадянство, не втрачаючи при цьому старого; 4) при зміні громадянства батьками або одним із них, коли батьки дитини невідомі чи є особами без громадянства, при усиновленні дітей; 5) при недостатньому врегулюванні територіальних цесій (переходів частини території від однієї держави до іншої) та здійснюваних при цьому трансфертах (придбання громадянства поза бажанням особи) або при одночасному домаганні держав на якусь особу без надання їй права оптації при утворенні нових держав. При цьому зазначено, що найпоширенішим способом виникнення полігромадянства є колізія законодавчих підходів до принципів набуття громадянства – «права крові» та «права ґрунту». Тому полігромадянство – це реалія сьогодення, що має виразну тенденцію до розширення.

Визначено, що проблема полігромадянства має особливе значення також при правонаступництві держав. Так, держава, що приєднала територію, намагається інтегрувати населення цієї території, внаслідок чого перебування у громадянстві держави, під суверенітетом якої ця територія перебувала раніше, може розглядатись як перепона для досягнення цієї мети. Те саме стосується держави, що набула державності внаслідок від'єднання чи деколонізації.

У *підрозділі 2.2. «Множинне громадянство в умовах дії конституційного принципу єдиного громадянства»* на основі переважно

вітчизняного досвіду розкрито авторське бачення проблеми застосування принципу єдиного громадянства у державі та об'єктивного існування явища полігромадянства.

Визначено, що існування принципів єдиного громадянства та невизнання множинного громадянства ускладнює застосування законодавства про громадянство і приєднання до міжнародних договорів із питань громадянства. При цьому, законодавство України, встановлюючи принцип єдиного громадянства (що є конституційним принципом, відповідно до ст. 4 Конституції України), містить положення, які допускають виникнення подвійного громадянства. До таких, зокрема, можна віднести випадки, коли: а) діти при народженні водночас із громадянством України набувають також громадянства іншої держави; б) діти, що є громадянами України й усиновлені іноземцем, набувають громадянства усиновителя; в) громадянин України автоматично набуває громадянства іншої держави внаслідок одруження з іноземцем; г) згідно із законодавством іншої держави її громадянство надається громадянину України автоматично без його добровільного волевиявлення і він не отримує добровільно документ, а який підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави.

Зазначено, що Україна визнає осіб із множинним громадянством лише громадянами України та виключно юрисдикцію над ними.

Розгляд чинного нормативного матеріалу у цій сфері дав змогу констатувати наявність прогалин у законодавстві щодо вирішення проблеми множинного громадянства. Так, законодавством України не врегульовано проблеми з подвійним громадянством, набутим особою за певних умов без особистого звернення (автоматично), та не передбачено відповідальність за свідоме приховування множинного громадянства у зв'язку із чим розроблено пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства України.

У **підрозділі 2.3. «Запобігання й усунення випадків множинного громадянства»** визначено, що оскільки множинне громадянство є результатом колізії законодавств, то навіть у державах, які лояльно до нього ставляться, існують певні правові «запобіжники» щодо його поширення та правові механізми скорочення. Визначено, що універсальним під таким кутом засобом запобігання й усунення випадків множинного громадянства є принцип ефективного громадянства. Його сутність полягає у тому, що в континентальній системі права громадянство традиційно було визначальним чинником при вирішенні питань, які стосуються особистісного статусу громадян (шлюб, розірвання шлюбу, опіка тощо), проте, в англо-американському праві вирішальну роль завжди відігравало місце проживання, а не громадянство.

Обґрунтовано, що критеріями принципу ефективного громадянства вважаються постійне місце проживання чи найбільш частого перебування; місце праці, несення військової або державної служби; місце, де особа

реально користується своїми громадянськими чи політичними правами; у певних випадках – місце розташування нерухомої власності.

У **підрозділі 2.4. «Транснаціоналізація громадянства та особливі випадки множинного громадянства»** визначено, що держави мають право самостійно визначати належність особи до свого громадянства. Наведений принцип виражено у ст. 1 Конвенції з деяких питань, що стосуються колізій законів про громадянство 1930 р., в якій говориться, що «кожна держава самостійно визначає своїми законами належність до свого громадянства. Такий закон повинен визнаватися іншими державами у відповідності до міжнародних конвенцій, міжнародних звичаїв або принципів права».

При цьому зазначено, що взаємозв'язок «суверенітет – громадянство» є досить умовним, коли йдеться про громадянство союзних держав і про держави з обмеженою чи відсутньою міжнародною правосуб'єктністю. Саме ці два явища й потрібно вважати особливими видами полігромадянства, тому що вони мають певні відмінності від випадків множинного громадянства як наявності одночасно двох і більше громадянств рівноправних суверенних держав.

Громадянство Європейського Союзу охарактеризовано як сукупність особливих прав і обов'язків, наданих Європейським Союзом громадянам держав-членів, здійснення яких є можливим на всій території Європейського Союзу. Зроблено висновок, що на сучасному етапі глобалізаційних та інтеграційних процесів громадянство набуває додаткового змісту: воно може трактуватись як особливий статус, пов'язаний з належністю особи до союзу держав, об'єднаних спільною історією, культурою та традиціями, – громадянство Європейського Союзу тощо. Такий статус автоматично надається у разі, якщо особа є громадянином держави-члена відповідного об'єднання. Не існує жодних спеціальних правил набуття чи втрати громадянства Європейського Союзу, але будь-які зміни, пов'язані з громадянством держави-члена, породжують певні наслідки і для правового становища особи. Так, втрата громадянства держави тягне і втрату громадянства Європейського Союзу за умови, якщо особа не набуває одночасно громадянства іншої держави-члена Європейського Союзу. Статус громадянина Європейського Союзу визнається третіми державами, що не входять до такого об'єднання, проте, часто породжує певні права тільки на території держав-членів. Умовою реалізації наданих прав, зазвичай, є виїзд за межі країни своєї державної належності. На території держави походження особа розглядається не як громадянин Європейського Союзу, а як громадянин відповідної держави.

Зазначено, що другий особливий випадок множинного громадянства пов'язаний із ситуацією, коли особа має два громадянства, одне з яких є громадянством невизнаної (а отже, несuverенної) держави, адже відомо, що однією з ознак сучасної держави, умовою її міжнародної правосуб'єктності є її визнання іншими державами, міжнародною спільнотою, що, у свою чергу, є підставою залучення держави до міжнародно-правового спілкування.

Визначено, що особам, які проживають у невизнаних державах і мають громадянство цих держав, притаманний особливий правовий статус, що зумовлюється належністю до держави, яка визнана у світі, та невизнаної держави. При цьому обидві ці держави визнають цю особу лише своїм громадянином, а інші держави – лише громадянином визнаної держави. Інститут громадянства в невизнаних державах має формальний зміст, як і їх суверенітет. Особи, що мають такий статус, зазвичай, позбавлені права вибору громадянства, оскільки невизнані держави поширюють своє громадянство на всіх мешканців певної території без їхньої згоди.

Зазначено, що наявність такої особливої політико-правової дійсності, як множинне громадянство, за якого, наприклад, одним із громадянств є громадянство невизнаної держави, що автоматично надала своє громадянство мешканцям підконтрольної території, дає підстави говорити про поступову трансформацію конституційно-правового інституту громадянства.

Розділ 3 «Особливості конституційно-правового статусу людини за умов множинного громадянства» складається із чотирьох підрозділів, в яких полігромадянство розглянуто з позицій динаміки, тобто у процесі здійснюваних особою-поліпатридом прав та обов'язків та проаналізовано особливості здійснення громадянських, соціально-економічних та політичних прав, а також обов'язку щодо сплати податків та військового обов'язку особами з множинним громадянством.

Підрозділ 3.1. «Здійснення соціально-економічних та інших прав особами з множинним громадянством» присвячено особливостям реалізації поліпатридами своїх конституційних прав, крім політичних.

Визначено, що у більшості держав сучасного світу особи, що перебувають у специфічному громадянському стані (апатриди, поліпатриди), мають ті самі права та виконують ті самі обов'язки, що й громадяни відповідної держави за деякими винятками, встановленими внутрішнім законодавством і міжнародним правом (національний режим). Особи, що набули кількох громадянств, зазвичай, є мігранти, які повною мірою користувалися правом на свободу пересування. Особливість статусу поліпатридів, з огляду на гарантування ним національного режиму проживання, дає підстави говорити про те, що вони користуються більшим обсягом прав, аніж інші громадяни держави перебування. Це передусім пов'язано з тим, що вони користуються водночас правами та свободами, які надаються іншою державою їхнього громадянства, перебувають під захистом одразу кількох держав.

Зазначено, що саме на прикладі полігромадян зникає поділ прав особи на «права громадянина» та «права людини». Ця диференціація виявляється непотрібною і некоректною, коли йдеться про права полігромадян. Маючи такий самий обсяг прав, як і громадяни України, вони користуються цими правами, як і правами людини. Це означає, що людина (поліпатрид) може

реалізувати таке своє право водночас у кількох державах – наприклад, отримувати пенсію за віком від усіх держав своїх громадянств.

Встановлено, що полігромадянство має такі позитивні наслідки: додаткові гарантії реалізації і захисту прав і свобод особи, оскільки особи, які володіють подвійним громадянством, мають рівні права й обов'язки з громадянами держави, в якій вони проживають, водночас зберігаючи культурні й інші зв'язки з державою походження; вигоди щодо права на проживання в обох державах, права на повернення та збереження громадянства у змішаному шлюбі; приймаюча держава легше інтегрує резидента з подвійним (множинним) громадянством, ніж іноземного громадянина, а держава походження зберігає зв'язок зі своїм громадянином, що є особливо важливим для держав, які розвиваються; наявність значної кількості осіб із множинним громадянством може спричинити інтенсифікацію зв'язків між державами. Зазначено, що «позитивними» такі наслідки можна назвати лише, коли йдеться про особу-поліпатрида. Коли ж мова йде про конституційні відносини у цілому, то за зазначених умов проглядається пряме порушення принципу правової рівності громадян.

Особливу увагу приділено місцю проживання особи як критерію у разі множинного громадянства. Зважаючи на можливість вибору права, що підлягає застосуванню до змісту правових відносин, громадянин України, який має ще й іноземне громадянство та постійно проживає в іншій державі, може за участі у правовідносинах обирати серед права України та права держави свого іншого громадянства і місця проживання, що надає цим особам значних переваг у здійсненні своїх законних інтересів.

У підрозділі 3.2. «Здійснення політичних прав особами з множинним громадянством» розглянуто питання реалізації політичних прав поліпатридами. При цьому зазначено, що, на відміну від громадянських прав і свобод, політичні права спрямовано не на забезпечення автономії особистості, а на її участь у політичному житті суспільства. Аналіз особливостей здійснення політичних прав поліпатридами здійснено, виходячи із структури інституту політичних прав, який об'єднує: 1) право на участь в управлінні державними справами (право доступу до публічної служби; право доступу до державної таємниці; право петицій); 2) виборче право (активне та пасивне суб'єктивне виборче право, право брати участь у політичній агітації, загальнодержавних і місцевих референдумах); 3) право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (можливість бути членом політичних партій, релігійних організацій, інших об'єднань громадян); 4) право на свободу слова (право публічно висловлювати свої думки, право поширювати та приймати інформацію) та свободу маніфестацій (право брати участь у зборах, мітингах, демонстраціях).

Встановлено, що доступ до державної служби осіб із множинним громадянством у переважній кількості випадків не є чітко врегульованим

у законодавствах сучасних зарубіжних країн. Держави традиційно скептично ставляться до можливості стати державними службовцями для осіб, які мають іноземне громадянство, і обмежують імовірність настання таких випадків. Не виключенням є й Україна.

Зазначено, що загальні міжнародно-правові норми не виокремлюють статусу осіб із множинним громадянством і не обмежують їхніх виборчих прав. Однак, відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина має зазнавати тільки таких обмежень, яких встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Однак, і в міжнародному праві, і у внутрішньому законодавстві держав можна знайти норми, що регулюють питання здійснення виборчих прав іншими, ніж громадяни, категоріями осіб.

У *підрозділі 3.3. «Здійснення особами з множинним громадянством конституційного обов'язку щодо сплати податків»* визначено, що в тексті конституцій різних держав світу, у тому числі й України, зазвичай, закріплюються такі обов'язки особи: дотримуватися конституції та законодавства; не завдавати шкоди природі, зберігати культурну спадщину; піклуватися про непрацездатних батьків; виховувати дітей і забезпечувати їм гідні умови життя; обов'язок сплачувати податки; військовий обов'язок тощо. Крім останніх двох із названих конституційних обов'язків, усі стосуються кожної особи, що перебуває на території держави та жодним чином не пов'язані з громадянським станом особистості. Щодо обов'язку сплачувати податки та проходити військову службу, то ці два обов'язки, зазвичай, зумовлені належністю особи до громадянства. Наявність в особи двох або більше громадянств ускладнює це питання.

Підкреслено, що світова практика склалася так, що держави, у тому числі й Україна, вимагають підтвердження резидентства для цілей застосування угод про уникнення подвійного оподаткування. Тому для оподаткування й усунення подвійного оподаткування осіб із множинним громадянством, тобто здійснення такими особами свого конституційного обов'язку сплачувати податки, впроваджуються норми національного та міжнародного права, що пов'язують виконання такого обов'язку з резидентством особи.

Підрозділ 3.4. «Здійснення військового обов'язку особами з множинним громадянством» присвячено умовам виконання військового обов'язку особами з множинним громадянством. При цьому, визначено, що військовий обов'язок не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, водночас формальне дотримання законодавства об'єктивно призводить до того, що особа із кількох громадянств має нести військовий обов'язок у кількох державах – державах свого

громадянства. Це зумовило нагальну необхідність вирішення цього питання на міжнародно-правовому рівні.

Констатовано, що у міжнародній практиці військовий обов'язок осіб із подвійним громадянством обумовлений ефективним громадянством. Більшість держав, для яких це питання має практичне значення, уклали між собою такі двосторонні угоди (а іноді й багатосторонні, як, наприклад, скандинавські країни). Навіть держави, що офіційно не визнають множинного громадянства, змушені укладати угоди із цього приводу, визнаючи таким чином множинне громадянство *de facto*. Умови цих договорів є різними, але найчастіше держави погоджуються, що особа проходить обов'язкову військову службу у тій державі, де вона постійно проживає, після досягнення призовного віку. Це звільняє її від служби в іншій державі, громадянином якої вона також є. У деяких угодах особі із множинним громадянством надається право вибору.

ВИСНОВКИ

Виходячи із вищенаведеного, зроблено такі **Висновки**:

1. Громадянство має подвійну сутність, яка охоплює і правові (правовий зв'язок з державою), і політичні (належність до народу, політична участь в управлінні державними справами, житті громадянського суспільства) характеристики. Громадянство має визначатись як належність особи до народу і держави, що породжує стійкі, зумовлені соціально-культурною практикою відповідної країни, правові відносини між особою та державою, де людина і держава мають взаємні права, обов'язки та відповідальність як на території держави, так і поза її межами. Полігромадянство як конституційно-правовий статус, за якого особа одночасно володіє громадянством двох і більше держав, є похідним від громадянства як громадянського (правового) стану особистості, тому сутність множинного громадянства нерозривно пов'язана із сутністю громадянства.

2. Множинне громадянство є громадянський (правовий) стан, за якого особа: 1) має правовий зв'язок із кількома державами через наявність у неї громадянств цих держав; 2) наявність в особи громадянства кількох держав породжує особливі правовідносини, за яких як особа несе обов'язки перед кожною з держав та має щодо них певні права, так і кожна з держав має певні права й обов'язки стосовно цієї особи; 3) зазвичай, держава проживання такої особи розглядає її лише як свого громадянина; 4) особливості правового статусу такої особи врегульовано нормами національного законодавства та міжнародними нормативно-правовими актами.

3. Сукупність суспільних відносин, які стосуються взаємної «пов'язаності» людини та кількох держав, становлять предмет конституційно-правового регулювання полігромадянства. З огляду на те, що

основу інституту громадянства утворюють норми конституційного права, він є інститутом конституційного права. Водночас інститут громадянства не існує лише в межах конституційного права. Він містить норми інших галузей права, але йому властивий домінуючий зміст норм конституційного права та його провідна роль у його юридичній конструкції.

4. Субінститут полігромадянства у межах інституту громадянства, будучи унормованим національним законодавством та міжнародними нормативно-правовими актами, має конституційно-правову природу, яка є беззаперечною та належить до сфери забезпечення прав людини. До структури цього субінституту належать: сукупність норм, які визначають належність до громадянства, набуття громадянства та припинення громадянства.

5. Міжнародно-правові стандарти полігромадянства систематизовано у такий перелік: 1) кожна держава має суверенне право визначати коло своїх громадян, а інші держави мають поважати це право; 2) особи, які мають друге громадянство, мають рівні права на території проживання з іншими громадянами цієї держави; 3) особа, що має множинне громадянство, може розглядатись як громадянин будь-якою державою, громадянство якої ця особа має; 4) особа має право на збереження попереднього громадянства у разі, якщо відповідно до законодавства держави попереднього громадянства особа не може його припинити; 5) особа, що має громадянство двох або більше держав і звичайно проживає в одній із цих держав, фактично пов'язана з нею більше, ніж з іншими державами, звільняється від військової повинності в усіх інших країнах, громадянством яких вона володіє; 6) ні укладення шлюбу, ні розірвання шлюбу між громадянином держави й особою, що має громадянство іншої держави, ні зміна громадянства одним із подружжя під час перебування у шлюбі не впливають автоматично на громадянство другого з подружжя; держава не забороняє своїм громадянам мати інше громадянство, якщо це інше громадянство автоматично набувається у зв'язку із вступом у шлюб; 7) діти, народжені у змішаних шлюбах, повинні мати право набувати та зберігати громадянства обох батьків; 8) не існує жодних спеціальних правил набуття чи втрати громадянства Європейського Союзу, але будь-які зміни, пов'язані з громадянством держави-члена, породжують певні наслідки і для правового становища особи; втрата громадянства держави тягне і втрату громадянства Європейського Союзу за умови, якщо особа не набуває водночас громадянства іншої держави-члена Європейського Союзу; зокрема, громадянство Європейського Союзу доповнює, а не підміняє національне громадянство.

6. Полігромадянство виникає під час територіальних змін, міграції населення, у разі колізій при застосуванні норм про набуття громадянства, в результаті змішаних шлюбів і при усиновленні, натуралізації, якщо особа, що отримує громадянство іншої країни, не втрачає свого колишнього

громадянства. З огляду на суверенітет і принцип рівності держав, неузгодженість дій держав при регулюванні питань громадянства є однією з найпоширеніших причин виникнення множинного громадянства, але не єдиним джерелом цього явища.

7. Універсальним засобом запобігання випадкам множинного громадянства та їх усунення є принцип ефективного громадянства. Його критеріями є постійне місце проживання чи найбільш частого перебування; місце праці, несення військової або державної служби; місце, де особа реально користується своїми громадянськими чи політичними правами; деколи – місце розташування нерухомої власності.

8. Запобігання множинному громадянству й усунення таких випадків здійснюється за допомогою як внутрішньодержавних, так і міжнародно-правових засобів.

9. Ефективнішим способом вирішення проблем правового статусу поліпатридів є укладання державами відповідних двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, які можна поділити на такі види: 1) спрямовані на взаємне визнання права громадян на множинне громадянство та врегулювання питань, які при цьому виникають; 2) спрямовані на ліквідацію множинного громадянства як явища; 3) спрямовані на подолання негативних наслідків полігромадянства, не забороняючи його.

10. Оскільки держави можуть самостійно визначати належність особи до свого громадянства, то статус громадян у контексті прав і обов'язків є передумовою територіального верховенства, а отже, і суверенітету. Однак взаємозв'язок «суверенітет – громадянство» є досить умовним, коли йдеться про громадянство союзних держав і держав з обмеженою чи відсутньою міжнародною правосуб'єктністю. Саме ці два явища й потрібно вважати особливими видами полігромадянства, оскільки вони мають певні відмінності від випадків множинного громадянства як наявності водночас двох і більше громадянств рівноправних суверенних держав.

11. Специфіка випадків полігромадянства за наявності водночас із національним громадянством громадянства Європейського Союзу чи громадянства невизнаної держави за ознаками та сутністю надає підстави говорити про поступову трансформацію інституту громадянства. Транснаціоналізація громадянства у цьому контексті має сприйматись як розширення меж національної держави та, відповідно, національного громадянства.

12. Найбільше особливості правового статусу поліпатридів мають прояв у здійсненні політичних прав і реалізації обов'язків зі сплати податків і проходження військової служби. За загальним правилом, блок політичних прав є винятком з обсягу прав і свобод, якими користуються іноземці в державі перебування. Однак законодавства багатьох держав дозволяють особам із множинним громадянством користуватися політичними правами.

В українському законодавстві із цього приводу помітна майже цілковита неунормованість.

13. Обов'язок сплати податків поліпатридами повністю підпорядкований принципові ефективного громадянства та визначається резидентністю поліпатрида-платника податків.

14. Щодо військового обов'язку сформувався міжнародний стандарт, відповідно до якого поліпатрид, який здійснив цей обов'язок в одній із держав свого громадянства, не зобов'язаний проходити військову службу в інших державах свого громадянства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Великоречанін П.О. Міжнародно-правова регламентація інституту полігромадянства / П.О. Великоречанін // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького : зб. наук. праць / Київський ун-т права НАН України; [редкол.: Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький, О.В. Чернецька та ін.] – К. : Вид-во Європейського університету. – 2011. – С. 126–131.

2. Великоречанін П.О. Структура інституту полігромадянства / П.О. Великоречанін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. – Серія «Право». – 2011. – № 945. – С. 308–313.

3. Великоречанін П.О. Політико-правова сутність громадянства / П.О. Великоречанін // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 107–110.

4. Великоречанін П.О. Особливості здійснення політичних прав особами з множинним громадянством / П.О. Великоречанін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 61 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра. – 2011. – С. 257–264.

5. Великоречанін П.О. Транснаціоналізація інституту громадянства та особливі випадки полігромадянства / П.О. Великоречанін // Юридична Україна. – 2012. – № 8. – С. 35–42.

6. Великоречанін П. Полігражданство в умовах діяння принципу єдиного громадянства / П.А. Великоречанін // Закон и життя. – 2013. – № 8/3. – С. 22–26.

Тези наукових доповідей:

7. Великоречанін П.О. Інститути громадянства та полігромадянства за правом Європейського Союзу / П.О. Великоречанін // Правова система : вітчизняні та світові виміри : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 квітня 2011 р.). – К. : Центр правових наукових досліджень. – 2011. – Т. 3. – С. 87–90.

8. Великоречанін П.О. Структура правового інституту полігромадянства / П.О. Великоречанін // Теорія та практика державно-правового будівництва України : сучасний період : Всеукраїнські науково-практичні читання (м. Львів, 29–30 квітня 2011 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». – 2011. – Ч. 1. – С. 37–40.

9. Великоречанін П. Здійснення конституційних обов'язків поліпатридами / П. Великоречанін // Людина і закон : публічно-правовий вимір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «VII Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 р. / за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон. – 2011. – С. 102–106.

10. Великоречанін П.О. Здійснення громадянських та соціально-економічних прав поліпатридами / П.О. Великоречанін // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.). – Запоріжжя: у 4 ч. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина». – 2012. – Ч. 2. – С. 11–13.

11. Великоречанін П.О. Соціально-правові передумови виникнення випадків полігромадянства / П.О. Великоречанін // Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення законодавства і практики : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 09–10 березня 2012 р.) : у 3 т. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів». – 2012. – С. 34–36.

АНОТАЦІЯ

Великоречанін П.О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

Уперше у вітчизняній науці конституційного права на основі системного підходу здійснено комплексне монографічне конституційно-правове дослідження субінституту множинного громадянства (полігромадянства) та зумовлених ним актуальних теоретичних і практичних питань. У такий спосіб вирішено важливу наукову задачу – досліджено множинне громадянство у конституційно-правовому вимірі.

Дисертацію присвячено розглядові конституційно-правової сутності множинного громадянства в Україні та зарубіжних країнах. Полігромадянство – особливий вид правового стану особистості, за якого особа одночасно має громадянство двох і більше держав.

Проаналізовано наукові доктрини та концепції щодо множинного громадянства на основі системного і порівняльного підходів, обґрунтовано необхідність вивчення явища множинного громадянства у межах

конституційно-правової науки, здійснено інституційне структурування множинного громадянства як явища конституційно-правової дійсності, визначено сучасні міжнародно-правові стандарти множинного громадянства та їх вплив на конституційно-правові реалії України, розкрито соціально-правові передумови виникнення випадків множинного громадянства.

Підставами множинного громадянства можуть бути колізії в законодавстві. Зазначено, що з позицій внутрішнього законодавства держав, в яких діє принцип єдиного громадянства, визнається виключна юрисдикція держави над її громадянами. Визнання множинного громадянства на підставі законодавства іншої держави означає, що держава погоджується з поширенням законодавства і таким чином – з поширенням юрисдикції іноземної держави на частину своїх громадян.

Держави, де діє принцип єдиного громадянства, повинні сприйняти конструктивний підхід до проблеми множинного громадянства – не ігнорувати, чи не заперечувати, а розробляти механізми для своєчасного врегулювання його правових наслідків. Це створить умови для реалізації соціальної функції конституційного права – врегулювання соціальних суперечностей.

Попередження множинного громадянства та усунення таких випадків є можливим як за допомогою внутрішньодержавних, так і міжнародно-правових засобів.

Найбільшою мірою особливості правового статусу поліпатридов мають прояв у здійсненні політичних прав і реалізації обов'язків щодо сплати податків і проходження військової служби. За загальним правилом, блок політичних прав виключається з обсягу прав і свобод, якими користуються іноземці в державі перебування. Однак законодавства багатьох держав дозволяють особам із множинним громадянством користуватися політичними правами. У цьому відношенні українське законодавство потребує удосконалення.

Ключові слова: полігромадянство (множинне громадянство), поліпатрид (біпатрид), резидентство, конституційний статус особи-полігромадянина, транснаціоналізація громадянства.

АННОТАЦІЯ

Великоречанин П.А. Множественное гражданство: конституционно-правовое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

Полигражданство, ставшее нормой жизни в современном мире, приобретает черты целостного правового субинститута. Полигражданство

затрагивает, с одной стороны, права и свободы человека, с другой – интересы государства. Поэтому рассматривать его нужно с учетом прав и свобод человека и национальной безопасности государства. В первую очередь формирование отношения к полигражданству актуально для стран, провозгласивших на конституционном уровне принцип единого гражданства.

Рассмотрена конституционно-правовая сущность полигражданства в контексте мирового опыта его становления. Впервые в рамках международного и национального конституционного права, на основе системного подхода осуществлено комплексное монографическое исследование субинститута множественного гражданства и связанных с его реализацией актуальных теоретических и практических вопросов. Таким образом, решена важная научная задача – исследование множественного гражданства в конституционно-правовом измерении.

Полигражданство – особый вид гражданского (правового) состояния личности, при котором лицо одновременно обладает гражданством двух и более государств.

Причинами множественного гражданства могут быть коллизии в законодательстве различных государств. Следует отметить, что коллизии законов о гражданстве являются лишь потенциальным источником полипатризма. Проблема возникает практически только в процессе применения законов в отношении конкретных лиц.

Определены система международно-правовых стандартов в сфере множественного гражданства, особенности реализации различных видов прав и обязанностей личности, обладающей множественным гражданством.

Указано, что с позиций внутреннего законодательства государств, в которых действует принцип единого гражданства, признается исключительная юрисдикция этих государств над их гражданами. Признание множественного гражданства на основании законодательства другого государства будет означать, что государство соглашается с распространением законодательства и таким образом – с распространением юрисдикции иностранного государства на часть своих граждан.

Демократические государства, где действует принцип единого гражданства, должны конструктивно подходить к проблеме множественного гражданства – не игнорировать, не отрицать, а разрабатывать правовые механизмы для своевременного урегулирования его правовых последствий.

Предупреждение множественного гражданства и устранение таких случаев возможны как с помощью внутригосударственных, так и международно-правовых средств.

При использовании нормы права в отношении лица, имеющего иностранное гражданство, решается проблема определения его правосубъектности и применяемого права. Правоспособность лица определяется по законодательству страны его гражданства. При

определении применяемого права для решения этой проблемы существует международное частное право – комплекс правовых норм, регулирующих гражданские, семейные, трудовые, хозяйственные и гражданско-процессуальные отношения, имеющие международный характер (иностранный элемент).

В наибольшей степени особенности правового статуса полипатридов имеют проявление в осуществлении политических прав и реализации обязанностей по уплате налогов и прохождения военной службы. По общему правилу, блок политических прав исключается из объема прав и свобод, которыми пользуются иностранцы в государстве пребывания. Однако законодательства многих государств позволяют лицам с множественным гражданством пользоваться политическими правами. В этом отношении украинское законодательство требует серьезного усовершенствования.

Обязанность уплаты налогов полипатридами полностью подчинена принципу эффективного гражданства и определяется резидентностью полипатрида-плательщика налогов.

По воинской обязанности сформировался международный стандарт, согласно которому полипатрид, который осуществил эту обязанность в одном из государств своего гражданства, не обязан проходить военную службу в других государствах, что, однако, не воспринимается государствами, которые применяют принцип единого гражданства.

Ключевые слова: полигражданство (множественное гражданство), полипатрид (бипатрид), резидентство, конституционный статус полигражданина, транснационализация гражданства.

SUMMARY

Velykorechanin P.O. Multiple citizenship: constitutional and legal research. – Manuscript.

Thesis is aimed to receive an academic degree of a candidate of legal sciences in speciality 12.00.02 — constitutional law; municipal law. – National University “Odesa Academy of Law”, Odessa, 2015.

A comprehensive monographical constitutional and legal research of the multiple citizenship subinstitute and related theoretical and practical important issues based on a complex system approach was made for the first time in the national science. Consequently an important scientific task was resolved.

The thesis is devoted to consideration of constitutional and legal essence of multiple citizenship in Ukraine and foreign countries. A multiple citizenship is a special kind of legal status of the individual, who has the citizenship of two or more states.

A lot of scientific doctrines and concepts on multiple citizenship based on systematic and comparative approaches have been analyzed, the necessity

of studying of the phenomenon of multiple citizenship within the constitutional and legal science has been substantiated, the institutional structuring of multiple citizenship as a phenomenon of constitutional and legal reality has been made, the modern international legal standards of multiple citizenship and their impact on the constitutional and legal realities of Ukraine have been defined, a social and legal background of cases of multiple citizenship has been disclosed.

A conflict of laws can be a basis for the multiple citizenship. It was specified that according to the national laws of different countries, in which the principle of single citizenship is recognized, exists the exclusive jurisdiction of the state over its citizens. A recognition of the multiple citizenship on the basis of another state's law means that the state agrees with the spread of law and thus with the spread of the jurisdiction of a foreign state to its citizens.

A state with the principle of the single citizenship must accept a constructive approach to the problem of multiple citizenship. They have neither to ignore, nor to deny, but to develop the mechanisms for the timely regulation of its legal consequences.

Both national and international legal means should be used to prevent and eliminate cases of multiple citizenship.

The greatest features of the legal status of multipatrides are performed in the implementation of political rights and obligations to pay taxes and perform active duty. As a general rule, a unit of political rights is excluded from the scope of the rights and freedoms, which have foreigners in a host country. However, the legislation of many countries permits persons with multiple citizenship to exercise political rights. In this behalf Ukrainian legislation needs improvement.

Key words: multiple citizenship, multipatrid (dual citizenship), residency, constitutional status of the person-multicitizen, transnationalism of citizenship.

Підписано до друку __. __. 2015.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК У№ 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.